

FELSEFE DÜNYASI

2010/2 Sayı: 52 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Doç. Dr. Erdal CENGİZ
Yard. Doç. Dr. Fulya BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenişehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 20 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 YeniMahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

BİR DİL FİLOZOFU OLARAK ROUSSEAU

S.Atakan ALTINÖRS*

1.Giriş:

Jean-Jacques Rousseau, genellikle siyaset felsefesi, hukuk felsefesi, pedagoji, etik konularındaki düşünceleriyle bilinegelen bir filozoftur. Rousseau'nun bu konulardaki düşüncelerinin yankısı ve aktüalitesi nedeniyle olsa gerek, dile ilişkin mülâhazaları biraz gölgede kalmış ve ihmâl edilmiştir. Hâlbuki eserlerine bakıldığında Rousseau'nun dil fenomenine özel bir önem attığı açıkça görülmektedir. Bu itibarla, mevcut yazımızda Rousseau'nun dil anlayışına odaklanarak onun "dil filozofu" yönünü öne çıkarmaya teşebbüs edeceğiz. Teşebbüsümüzde, felsefesinin genel karakteri ışığında Rousseau'nun dil anlayışını tartışmaya ve felsefe tarihindeki bağlamını belirlemeye gayret edeceğiz. Başta şahsen tanıdığı ve görüşlerinden beslendiği Condillac olmak üzere, Descartes ve Locke gibi filozofların Rousseau'nun dil anlayışı üzerindeki etkisini soruşturacağız. Sonuçta, Rousseau'nun dil anlayışının hangi filozofları etkilediği sorusuna da cevap arayacağız.

Rousseau'nun dil konusundaki mülâhazaları, (makalemizde kısaca *Nutuk* diye anacağımız) *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* ile birlikte (*Deneme* diye anacağımız) *Essai sur l'origine des langues*'da yer almaktadır. Rousseau'nun nâtamam sayarak hayattayken yayınlamaktan kaçındığı *Deneme*, bir bakıma *Nutuk'un* içerdiği dil görüşünü müzik estetiği teorisiyle bütünleme çabasının ürünüdür. Diğer yandan Rousseau'nun dili daha ziyade pedagojik açıdan ele alarak çocukta dil gelişimine dair gözlemleri ışığında bazı tespitlerde ve tavsiyelerde bulunduğu diğer bir eserini de anmak gerekir: *Emile*. Rousseau bu eserinde çocukta konuşmanın içten gelen bir beceri olduğunu merkeze alan bir bakış açısıyla, çocuğa konuşmayı öğretmek için zorlayıcı ve endişeli tavırların hatalı olacağını savunur (Rousseau, 2009: 161). Rousseau'nun "vurgulu/aksanlı" dillere yaklaşımını inceleyeceğimiz sırada, bu eserine yeniden müracaat edeceğiz.

2.Rousseau'nun dil anlayışının ilham kaynakları:

Rousseau *Nutuk'unda*, dilin oluşumu meselesinde ilk ilhamını Condillac'tan aldığını belirtir (Rousseau, 1965: 63). Hemen ardından da

* Öğr.gör.Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Ed.Fak. Felsefe Bölümü

Condillac'ın açıklamalarında katılmadığı hususlar bulunduğunu beyan eder. Bu itibarla, Condillac'ın açıklamalarını gözden geçirip Rousseau'nun onunla hemfikir olduğu ve farklı düşündüğü hususları incelemek yerinde olacaktır. Condillac *Principes généraux de grammaire pour toutes les langues* adlı (kısaca *Grammer* diye anacağımız) eserinin dillerin oluşumunu tasvir ettiği birinci bölümünde, yeryüzünde konuşulan bütün dillerin kökeninde, günümüzde "beden dili" denen bir "davranış dili"nin [*langage d'action*] bulunması gerektiğini savunur: «Jestler, yüz hareketleri ve eklemli olmayan vurgular, işte insanların düşüncelerini birbirlerine aktarmada sahip olduğu ilk vasıtalar. Bu işaretlerden oluşan dil, davranış dili [*langage d'action*] diye adlandırılır» (Condillac, 1798: 6). Ona göre, arzu, red, hazzetmeme, tiksinti, vb. şeyler, el-kol ve baş hareketleriyle, bedeninin bütün hareketleriyle dışa vurulur; ruhun her hissiyatı, bedeninin tavırlarıyla dışa vurulabilir: «Beden hissedilir biçimde, lâkaytlık, emin olmama, çözüm bulamama, dikkat kesilme, kaygı ve arzuyu bir arada, müteessir olduğu hislerin sırasıyla birbirine baskın çıkmalarına göre, güven, sevinç, kaygı, haz, acı, keder, neşe, umut, umutsuzluk, nefret, sevgi, öfke, vb. duyguları dışa vurur» (Condillac, 1798: 7). Bu bakımdan, Condillac'a göre dilin kökenine doğru gidildiğinde, orada karşımıza çıkacak ilk ifade biçimi, idealarımızı adlandıran "sözler" değil, teessürlerimizi [*passions*] dışa vuran mimikler, jestler, eklemli olmayan [*inarticulé*] seslerden ibaret çığlıklar ve nidâlar olsa gerekir. Condillac'ın vurguladığı gibi, idealarımızı adlandırdığımız eklemli/artiküle sesler olarak kelimeler, dilin gelişiminin son safhalarında ortaya çıkmış olmalıdır (Condillac, 1798: 20).

Rousseau insanların ilk ifadelerinin "ideaların" değil, "teessürlerin" dışa vurumu olması gerektiği hususunda da Condillac ile mutabıktır: «Teessürler, akıldan önce konuştu» (Rousseau, 1965: 102). Esasen, Condillac'ın da Rousseau'nun da hisleri temel alan duyumcu/sansüalist "idea" kavrayışı ve uygar cemiyetlerde "kelimelerin ideaların adı olarak kullanıldığı" görüşü, Locke'un empirist mirasında yapılmış bir tadilatın ürünüdür: Locke'un eklemli/artiküle dilin doğuşunu, doğrudan doğruya ideaların adlandırılması aşamasından itibaren açıklamaya başlaması karşısında, Condillac ve Rousseau insanın refleksiyonda bulunmazdan önce "hisseden" ve hislerini ifade eden/dışa vuran bir tabiat varlığı olduğunu hesaba katar görünmektedir. Bu bakımdan, Locke'un dilin doğuşuna ve ilk işlevine dair görüşüyle kıyaslandığında, Condillac ile Rousseau'nun farklı bir konuma yerleştiği görülür.

Şöyle ki, Locke *Essay*'de dilin doğuşunda insanlar arasındaki "idea mübadelesi" ihtiyacının tayin edici olduğunu savunarak dilin öncelikli işlevini "iletişim" olarak değerlendirir. Ona göre, insanlar zihinlerinde görünmez ve kapalı bir şekilde bulunan idealardan müteşekkil düşüncelerini birbirlerine ile-

tebilmek için dışsal ve duyulur işaretlere ihtiyaç duymuş; bu amaçla da en kullanışlı işaretler olan, eklemli/artiküle seslerden meydana gelen kelimeleri icat etmiştir (Locke, 1998: III, II, ř1). Condillac ise insanoğlunun bidayette bir şeyler hisse der hissetmez davranış dilinde onları dışa vurduğunu kaydeder (Condillac, 1780: 90); o esnada, insanoğlunun henüz dışuncelerini iletme ği gibi bir projesinin bulunmadığını öne sürer. Locke'un anlayışıyla mukayese edildiğinde, Condillac gibi Rousseau'nun nezdinde de kelimelerin ideaların adları olarak kullanılması, dilin evriminin tarihinde çok sonraları ortaya çıkmış bir olgu olabilir.

Condillac'a benzer şekilde Rousseau da dilin kökeni hakkındaki mülâhazalarında, insanoğlunun kendisini ilk ifade araçlarının jestler ve çığlıklar olması gerektiğini düşünür. Sözlü dilden önce işaretlerden meydana gelen bir "ön-dil" [*proto-langage*] kullanılmış olması gerektiği biçimindeki bu yaklaşımıyla Rousseau'nun, dilin türeyişini insanın biyokültürel evrim sürecini hesaba katacak açıklayan güncel senaryoların bir taslağını ortaya koyduğu söylenebilir¹. Adını böyle koymamış olmakla birlikte bu "ön-dil" ya da işaret dili mefhumunun önde gelen iki temsilcisi Condillac ve Rousseau'dur. Sunuşumuzda kılavuz alacağımız bu tespitlerimizi, takip eden alt başlıkta Rousseau'nun eserlerine müracaat ederek gerekçelendirmeye çalışalım.

3. Rousseau'ya göre dilin türeyişi ve gelişimi:

Rousseau çok eski çağlarda ilk insanların uçsuz bucaksız kıtalarda, birbirinden uzak yaşadığını farz eder (Rousseau, 1965: 93). Burada, Rousseau'nun tabiat halinde yaşayan insanın kendine yettiği ve başkalarına ihtiyaç duymadığı şeklindeki kanaatini hatırlamakta fayda vardır. Rousseau'nun tabiat hali senaryosunda, ormanlarda avare avare dolaşan vahş insan konuşmayı bilmediği gibi hemcinslerinin de uzağında yaşar (Rousseau, 1965: 81). Rousseau'ya göre büyük depremler, volkan patlamaları gibi jeolojik sebeplerle kıtalardan ayrılan adalarda insanlar ili dışlı bir hayat tarzına geçmek zorunda kalmıştır. Bu bir arada yaşama mecburiyeti, her ada ahalisi arasında ortak bir dil tesis edilmesini gerektirmiştir (Rousseau, 1965: 93-94). Kaynağında tabii nedenlerin bulunduğunu düşünödüğü bu "cem olma/bir araya gelme", kısacası tabiat halinden cemiyet haline geçiş, Rousseau için ilk sosyal müessese olan "söz"ü zorunlu kılmıştır.

¹ Bu konuda bulunan devasa literatürde, Corballis'in *İşaretten Konuşmaya* başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiş eserini anmakla yetinelim: Corballis söz konusu eserinde, dilin kökeninde homo sapiens'in uzak atalarının kullandığı bir ön-dil, bir işaret dili bulunması gerektiği ve konuşmanın da bu ön-dilden evrimleştiği tezini savunmaktadır (Corballis, 2003).

Rousseau'ya göre, insanın ilk sesli dışa vurumları, "tabiatın çığlığı" olsa gerekir (Rousseau, 1965: 66). Bu çığlık lisanı, mutabakatlara bağlı/konvansiyonel veyahut müesses bir dil değildir. İlk insanlar bir cemiyet halinde değil, tabiat halinde yaşadığından, ilk/köken dil içgüdüselidir. Tabiatla yaşayan ilkel insanların sözler vasıtasıyla birbirlerini ikna etmeye ihtiyacı yoktur. Rousseau sözün tezahürünün, insanoğlunun ihtiyaçlarından değil, teessürlerinden kaynaklandığını öne sürer. İhtiyaçlar, jestleri; teessürler ise sesleri doğurmuştur (Rousseau, 1993: 61). Böylece, sözün ve dilin türeyişinde, onun nezdinde, insanoğlunun açlık, susuzluk gibi ihtiyaçları değil, aşk, nefret, acıma, öfke gibi teessürleri âmildir. Rousseau bu tezine, tabiat halindeki insanların beslenme ihtiyacını karşılamada "söz"e hacet olmadığını belirterek ispat getirmeye çalışır; meyveyle beslenmek için konuşmak gerekmediği gibi, bir hayvanı avlamak üzere peşine düşen avcı da sessiz olmalıdır (Rousseau, 1993: 62). Buna mukabil, karşı cinsten birini heyecanlandırmak ya da bir hasma gözdağı verip uzaklaştırmak için çığlıklar ve haykırışlar kullanılır. Ona göre en eski kelimeler de bu çığlıklardan ve haykırışlardan yapılmış olmalıdır (Rousseau, 1993: 62). Bu paragrafta söylenenleri bir cümleyle toparlarsak, Rousseau ilk insanların ihtiyaçlarını jestlerden müteşekkil bir işaret diliyle, teessürlerini ise henüz eklemli/artiküle olmayan seslerle, yani çığlıklarla ve haykırışlarla dışa vurduğunu savunmaktadır.

Rousseau, insan tabii ihtiyaçlarıyla sınırlı bir varlık olsaydı, kuvvetle muhtemel hiç konuşmazdı diye düşünür (Rousseau, 1993: 58). Zira o durumda, aramızda sadece jestlerle anlaşabilirdik. Ne var ki insanların ihtiyaçları yanında, ruhunda uyanan güçlü teessürleri de vardır. Rousseau, sadece göze hitap eden işaretlerin, her ne kadar işaret ettikleri şey ile taklidî bir bağa sahipseler de, sesler kadar dikkat çekici olmadığını belirtir (Rousseau, 1993: 58); işaretler, karanlık veya muhatapların arasına giren bir obje nedeniyle görülemediği için, sesler daha kullanışlıdır (Rousseau, 1965: 66). Rousseau'nun bu tespitini de Condillac'tan devraldığını teşhis etmekteyiz: «Davranış dili yalnızca göze hitap eder. Demek ki bu dil, düşüncemizi iletmek istediğimiz kişilerin dikkatini çığlık atarak çekmeseydik, genellikle bir işe yaramazdı. Bu çığlıklar, tabiatın vurgularıdır: müteessir olduğumuz hislere göre çeşitlenir; ve çığlıkları *eklemli olmayan* [*inarticulés*] diye adlandırırız, çünkü bunlar ağızda ne dile ne de dudaklara çarparak oluşur. Her ne kadar çığlıklar, onları işiten kimselerin üzerinde şiddetli

intibalar meydana getirmeye elverişli olsa da, yine de hislerimizi ancak tam/yetkin olmayan bir surette dışa vurur» (Condillac, 1798: 7-8).

Rousseau'nun dilin doğuşu bağlamında Condillac'a katılmadığını tespit ettiğimiz² şu hususu da açmaya çalışalım: Rousseau'nun nezdinde Condillac dilin doğuşuna ilişkin açıklamasında "anakronizm"e düşer. Yani, Condillac dili ilk icat edenlerin "cemiyet hali"nde bulunduğunu farz eder (Rousseau, 1965: 64). Gerçekten de Condillac eklemli/artiküle dilin, ana-baba ve çocuktan mürekkep bir çekirdek ailede doğduğunu düşünür. Dilin doğuşuna dair Condillac'ın senaryosunu özetle nakletmeye çalışalım: *Essai sur l'origine des connaissances humaines*'in (kısaca *Deneme* diye anacağız) ikinci bölümünün dilin kökenini ele aldığı ilk faslında Condillac, konuşma melekesinin "ilâhî bir ihsan olduğu" biçimindeki hipotezi tasdik eder "görünürken", büyük tufandan bir süre sonra, aralarında anlaşacakları herhangi bir dil bilmeyen kız ve erkek çocuk kurgusu üzerinden dilin kökenini açıklamayı tercih eder. Condillac bu ikisinin başlangıçta "davranış dilinde" işaretlerle ve nidâlarla anlaştığını; büyü-yünce dünyaya getirdikleri çocuklarının ise, bitip tükenmeyen "ihtiyaçlarını" ifade ederken yavaş yavaş eklemli seslerle konuşmaya başladığını hayâlinde canlandırır (II, I, 1). Böylece Condillac dilin, ana-baba ve çocuktan mürekkep bir çekirdek ailede doğduğunu savunur. Rousseau ise buna itiraz eder: «Birçok diğerleri gibi ben de dillerin baba, ana ve çocukların hane içi mübadelesinden [*le commerce*] doğduğunu pekâlâ söylerdim; ama, bu [...] tabiat hali hakkında muhakeme ederken cemiyette edinilmiş idealarını tabiat haline taşıyan kimselerin hatasını işlemek olurdu» (Rousseau, 1965: 64). Rousseau açısından aile, ilk sosyal birliktir (Rousseau, 2008: 57); dolayısıyla da tabiat halinden çıkıp cemiyet haline geçişin bir ürünüdür. Neticede, Condillac'ın "söz"ün cemiyet haline geçmiş insanlar arasında türediği varsayımı, Rousseau'nun nezdinde hükümsüzdür. Zira ona göre tam da aksine, "söz" insanların cem olabilmemesinin koşulu-
dur.

Rousseau "söz"ün ilk sosyal müessese olduğunu, *Deneme*'nin hemen ilk paragrafında beyan eder (Rousseau, 1993: 55). Descartes gibi Rousseau da "söz"ü, insanı hayvandan ayıran başlıca meleke olarak görür: «Söz, insanı diğer hayvanlardan ayırır» (Rousseau, 1993: 55). Rousseau bu hususta Descartes'in izinden gitmektedir: «[...] kaçıklar, şaşkaloşlar ve aptallar da dâhil olmak üzere,

² Rousseau, Condillac'ın dil hakkındaki mülâhazalarına ne katıldığı ne de katılmadığı hususlara açık atıfta bulunur. *Nutk'unda* "ilk ilhamını ona borçlu olduğunu", ama bununla birlikte Condillac'ın açıklamalarını -farklı düşündüğü hususlar sebebiyle- "aktarmakla yetinemeyeceğini" belirtmesinin (Rousseau, 1965: 63) ardından, Condillac'ın eserlerine hiçbir atıfta bulunmaksızın itirazlarını dile getirir.

kendi düşüncelerini anlatmak için değişik sözleri bir arada düzenleme ve onlardan bir söylev meydana getirme becerisinden yoksun bir insan olmaması; bunun tersine, doğuştan ne kadar mükemmel ve talihli olursa olsun buna benzer bir şey yapabilecek başka bir hayvanın da bulunmaması çok dikkat çekicidir» (Descartes, 1966: 79-80). Descartes'a göre hayvanların söz söyleyememesi organ eksikliğinden ileri gelmez, çünkü saksaklar ve papağanlar da insanların sözlerini telâffuz edebildiği halde, insanlar gibi konuşamaz; yani söylediklerini düşünemezler. Hâlbuki organları bakımından engelli olan doğuştan sağır ve dilsizler bile, işaretler uydurup düşündüklerini başkalarına bu işaretlerle anlatırlar. (Descartes, 1966: 79-80). Descartes için, zihinsel ve bilişsel melekeleri en alt seviyedeki bir insanın bile, söz konusu melekeleriyle, hemcinsleri arasında en üst seviyede görünen bir hayvandan fersah fersah ileride olduğu aşikârdır.

Descartes gibi Rousseau için de, insanın konuşan bir varlık oluşu karşısında hayvanın bu özellikten yoksunluğu, hayvanlardaki organ noksanlığından kaynaklanmaz; bilâkis, Rousseau'ya göre hayvanlarda iletişim için gerekenden daha fazla organ varken onlar bu organlarını kullanmamıştır (Rousseau, 1993: 60). Rousseau, karıncalar ve arılar gibi bazı hayvanların kendi türleri arasında tabii bir dille anlaşabildiğini de ekler. Gelgelelim onlar türe has bu dillerinde herhangi bir ilerleme kaydedemez. Neticede, mutabakata dayalı/konvansiyonel dil sadece insana özgüdür (Rousseau, 1993: 60).

Ancak Rousseau, Descartes'ın aksine, hayvanların da "idealar" a sahip olduğuna inanır; dahası, ona göre hayvanlar idealarını bir dereceye kadar düzenleyip sıraya koyabilir (Rousseau, 1965: 57). Bu bağlamda Rousseau, insanla hayvan zihni arasında, Descartes gibi radikal bir farklılık yerine, sadece bir "derece" farklılığı bulunduğunu savunur. Hayvanların zihninin insana kıyasla en büyük dezavantajı, hayvanların "genel idealar" imal edememesidir. Rousseau, tıpkı Locke gibi, hayvanların "genel idealar" meydana getirememelerini, kelimelerden yoksun oluşlarıyla açıklar. Çünkü ona göre, genel idealar müdrikeye ancak kelimelerin yardımıyla girebilir (Rousseau, 1965: 68). Rousseau sözlü dilin ilk aşamasında insanoğlunun soyutlama becerisinin henüz gelişmediğinden, çevresindeki şeyleri genel adlar altında toplayamamış olması gerektiğine hükmeder. Bu esnada insanoğlunun her tek şeye özel bir ad tahsis ettiğini düşünür³: «Bir meşe ağacının adı A ise bir diğeri B diye adlandırılmak-

³ Bu noktada, Leibniz'in Locke'u muhatap alan şu itirazını hatırlamakta fayda vardır: Leibniz *Nouveaux Essais*'de, Locke'un başlangıçta tikel ideaların adları olan kelimelerin genel ideaların adları yapılmak suretiyle dillerin tekamül ettiği iddiasına itiraz eder (Leibniz, 1935: III, I, §3). Leibniz'in yaklaşımı, daha ilk verilmişinde bir adın derhal cins isim olmaya açıldığını, bu ad ile başka şeylere de seslenilmesinin mümkün olduğunu hesaba katar. Leibniz genel terimler kullanılır.

taydı» (Rousseau, 1965: 67). Rousseau'nun, insanoğlunun tikel/özel adlardan kavramlara geçişine dair açıklamasının, Locke'çu bir karakter taşıdığı gözden kaçmaz. Locke'ta olduğu gibi Rousseau'da da insanın genel idealara geçişi, soyutlama sayesinde mümkün olur ve sözlü dilin gelişiminin bu ikinci evresinde insanoğlu birbirine benzer idealarını cins isimlerle adlandırır. Yani Rousseau'nun örneğinden yararlanırsak, aynı türden ağaçlara "meşe", vb. adlar verir ve farklı türdeki ağaçların hepsini de "ağaç" cinsi altında anar.

Böylece, Rousseau *Nutkunda* tabiat halinde kullanılan jestlerden ve nidâlardan ibaret iletişim tarzından, cemiyet halinde eklemli seslerden müteşekkil kelimelere ve sözlü iletişime geçişi tasvir etmeye çalışır. *Deneme*'de ise (Rousseau, 1993: 95-96), sözlü iletişimin doğuşuna dair daha pastoral bir tasvir sunmaktadır: Pınar başlarında evlerine su taşıyan genç kızlarla, sürülerini sulayan erkeklerin heyecan verici karşılaşmalarından, cıvıldaşmalar, ezgili nağmeler ve nihayet sözler taşmıştır. Bu itibarla da Rousseau'ya göre dil ile müziğin kökeni ortaktır (Rousseau, 1993: 102). Rousseau'nun bu minvaldeki düşüncelerini takip eden alt başlıkta ele alacağız.

4. Dil ve müzik:

Rousseau dil ile müzik arasındaki bağlantı üzerinde de durmuştur. Giriş'te de belirttiğimiz gibi, *Deneme* bir bakıma *Nutkun* içerdiği dil görüşünü müzik estetiği teorisiyle bütünleme çabasının ürünüdür. Rousseau *Denemesinde*, dilin ve müziğin kökeninin ortak olduğunu savunur: Mısraların, ezgilerin, sözlerin kökeni ortaktır (Rousseau, 1993: 102). Rousseau'ya göre şarkılarda melodi vasıtasıyla taklit edilen şey, dillerin tabii kökeninden kaynaklanan "vurgu"dur: «Melodi, sesin dalgalanmalarını [*inflexions*] taklit ederek iniltir, acı veya sevinç çığlıkları, tehditler, sızlanmalar ifade eder; teessürlerin bütün sesli işaretleri, melodinin kaynağıdır. [...] Melodi, konuşur ve onun dalgalanan, canlı, ateşli, tesirli lisanı, sözün kendisinden yüz kat daha fazla enerji yükler» (Rousseau, 1993: 109). Rousseau bu nedenle İtalyanca gibi vurgulu dillerin daha otantik olduğunu; vurgusu zayıf dillerin de soğuk, karakersiz ve ifadesiz bir melodiye sahip olduğunu savunur. Aynı görüşe *Emile*'de de yer vererek vurgusuz/aksansız konuşmakla övünen kimselerin, aslında ifadelerini güzellik-

masının dilin özü olduğunu belirtir (III, I, §3). Leibniz için, genel terimlerin bulunmadığı yerde, "dil" de olamaz. Çünkü, Locke'un iddia ettiği gibi diller, tikel idealara verilen adlardan başlayarak genel terimlere doğru bir tekamül gösterseydi, böyle bir "sözde dil"de, tikellerin faaliyetlerini belirtecek genel terimler olamayacağından dolayı, konuşulamazdı (III, I, §3). Leibniz'in Locke'a yönelik bu itirazı muhakkak ki Rousseau'nun dilin gelişimi senaryosu karşısında da meşru bir itiraz olacaktır.

ten ve enerjiden yoksun kıldığını kaydeder; zira ona göre vurgu/aksan, konuşmanın ruhudur (Rousseau, 2009: 163-164).

Rousseau dilin doğuşu konusunda olduğu gibi, diller arasındaki farklılığın nedeni konusunda da natüralist ve din-dışı bir bakış açısı sergiler. Derrida'nın da belirttiği gibi (Derrida, 1967: 312) Rousseau diller arasındaki farklılaşmayı, dillerin kökeni konusundaki teolojik ya da metafizik açıklamalardan kaçınarak, tamamen tabiata bağlı coğrafi ve iklimle ilgili nedenlerle izah eder. Rousseau'ya göre, yeryüzünde dillerin birbirinden farklılaşmasının temel nedeni, değişik coğrafyalarda hüküm süren iklim çeşitliliğidir. Soğuk ve sert bir iklime sahip olan kuzey ülkelerinden güneye doğru inildikçe dillerin de iklim gibi sıcak ve canlı bir hal aldığı savunulan Rousseau'nun nezdinde bir dil, grammatikal ve mantıkî açıdan ne kadar mütakâmil/yetkin ise bir o kadar soğuk ve monotondur (Rousseau, 1993: 79).

Derrida, bu bakımdan Rousseau'da insanlık tarihinin, bidayette kökeni aynı olan şarkının ve sözün birbirinden giderek uzaklaşma tarihine tekabül ettiği yorumunda bulunur (Derrida, 1967: 284). Bu uzaklaşma, bir yozlaşma ve bozulmadır. Rousseau açısından dilin tarihteki dönüşümü, melodiye yeni kurallar empoze edilmesi ve buna bağlı olarak da dilin hissedilmeden eski enerjisini kaybetmesi sonucunu doğurmuştur. Melodinin yerine armoninin ikamesi, yani tabii olanın yerini hesabın [*calcul*] alması, müziği ve dili ana kaynağından uzaklaştırmıştır.

Bu bağlamda, Rousseau'nun dil anlayışının Condillac'inkinden farklılaştığını teşhis etmekteyiz. Şöyle ki, Condillac'a göre bir dil "analiz" kapasitesi arttıkça, yani muhakeme etmeyi kolaylaştırdığı oranda kemâle erer: «Diller ancak, analiz ettiği oranda mütakâmil/yetkin hale gelir; analiz eden diller, bulanık düşünce yığımlarını tek seferde ortaya sermek yerine, idealleri ardışık olarak takdim ederler; idealleri düzenli bir şekilde farklı sınıflara ayırırlar; âdeta düşüncenin elemanlarını işlemekten geçirir ve onları sayısız tarzda kombine ederler. Bu saydığımız şeyleri de, idealleri ayırt etmeye, bir araya getirmeye ve mümkün her bağıntı içinde birbirleriyle mukayese etmeye elverişli yollara sahip olmaları ölçüsünde başarılılar» (Condillac, 1798: 34). İptidai diller, muhakeme için elverişsiz olmaları bakımından, Condillac'ın nazarında mütakâmil dillerden daha "alt" seviyededir. Condillac'ın aksine, Rousseau'nun nezdinde dilin mantıkî muhakeme işlevinin tezahürünün, sözü ilk ve otantik hali olan teesürlerden uzaklaştırarak yozlaştırdığı çıkarımını yapmamız, hatalı olmayacaktır.

4.Sonuç:

Rousseau'yu bir dil filozofu olarak incelediğimiz makalemizi, genel bir değerlendirme yaparak ve kendisinden sonraki filozoflar üzerindeki etkisine

işaret ederek bitirelim. Rousseau'da sözün, yani eklemli/artiküle seslerden meydana gelen dillerin, insanların tabiat halinden cemiyet haline geçişiyle tarih sahnesine çıktığını; insanoğlunun fikren zenginleşmesi neticesinde, ilk zamanlarda kullanılan iletişim tarzının yerini, eklemli seslerden müteşekkil kelimelerin ve sözlü dilin aldığını gördük. Şüphesiz ki konuşmak, cemiyet hayatının icap ettirdiği karşılıklı müzakerenin ve anlaşmanın en pratik yoludur. Söz, tabiat halinden cemiyet haline geçişteki en önemli vasıttır. Bu geçişte insanlar, - Rousseau'nun evrensel olduğunu belirttiği- çılgınlarla ve vücut hareketleriyle, falan eklemli seslerin filan anlamda kullanılacağı üzerinde ilk mutabakatlara varmaya başlamış olmalıdır.

Rousseau'nun dil anlayışı, yaşadığı dönem bakımından değerlendirildiğinde, ayırt edici bir özellik sergilediği de görülmektedir. Rousseau'dan hemen önceki filozoflar kuşağının mensuplarının dil anlayışları düşünüldüğünde, insan müdrikesinin işleyişini açıklama gayretlerinin dolaylı ürünleri olma ortak paydasında birleştiklerini söylemek, yanlış olmayacaktır. Gerçekten de Berkeley, Leibniz, Locke, Arnauld (Port-Royal Ekolü), Descartes gibi filozoflar, dili daha ziyade "ideaların ifadesi" aşamasından itibaren incelemeye koyulmuştur. Buna karşılık Rousseau otantik haliyle dilin ilk işlevinin, düşüncelerin, ideaların iletilmesi değil, teessürlerin veya heyecanların dışa vurulması olduğunu savunur. Rousseau'nun nezdinde kelimelerin ideaların adları olarak kullanılması, dilin evriminin tarihinde çok sonraları ortaya çıkmış bir olgu olabilir. Bu bakımdan da Rousseau, insan müdrikesini yahut başka bir deyişle "aklı" merkeze alan dil anlayışı geleneğinin "kırılma noktasını" meydana getirmektedir.

Fakat, Nef'in de belirttiği gibi (Nef, 1993: 141) Rousseau'nun asıl amacı, ideaların yerine heyecanları ikame etmek de değildir; belki de daha ziyade, dil meselesini, insanın "düşünen" bir varlık olmaktan önce "hisseden" ve çevresindeki olayların tesirinde kalan bir varlık olduğunu da hesaba katan bir perspektife oturtmaktır. Böylece, Rousseau'nun dile ilişkin mülâhazalarıyla, felsefesinin ana eksenine tutarlılık arz eden ve "natüralist" diye niteleyebileceğimiz bir yaklaşım sergilediği sonucuna varmaktayız.

Tetkiklerimizi, Rousseau'nun dil anlayışının etkisine işaret ederek tamamlayalım: Rousseau'nun dil anlayışının doğrudan etkilediği filozoflar arasında Herder başta gelir. Rousseau'nun dili milletleri birbirinden farklılaştıran bir müessese olarak değerlendirmesinin (Rousseau, 1993: 55), Herder'e ilham verdiğine şüphe yoktur. Herder *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* başlıklı dilin kökenine ilişkin incelemesinde, insan türünün tabiatla hazır melekelerle donanmış bir şekilde var olmadığını belirtmesinin ardından, insandaki "tekamül edebilme/yetkinleşebilme" imkânını vurgular (Herder, 1977: 70 *et passim*). Herder bu mefhumu Rousseau'dan temellük etmiştir: Rousseau açısın-

dan insanın “tekamül edebilme/yetkinleşebilme” [*perfectibilité*] melekesi önemli bir unsurdur (Rousseau, 1965: 58). Herder bu mefhumdan hareketle, insanlığın tekamülünü sevk eden “tabiat kanunları”nı sıralar: İlk kanun uyarınca, insanoğlu düşünme serbestisine sahip aktif bir varlık olup bu sebeple de dile maliktir (Herder, 1977: 123). İkinci kanun icabı, insan hemcinsleriyle beraber yaşamaya yazgılı bir varlıktır ve bu itibarla da bir dil geliştirmek insanda tabii ve mecburidir (Herder, 1977: 140). Nihayet, Rousseau’nun dili, milletleri birbirinden farklılaştıran bir müessese olduğu değerlendirmesinin Herder’deki yansıması üçüncü kanunda karşımıza çıkar: Koca insan türü bir tek cemiyete sıkışamayacağından, farklı milletler ve çeşitli millî diller biçimlenir (Herder, 1977: 150). Netice itibarıyla, Rousseau gibi Herder açısından da diller, konuşuldukları yörelerin havası, suyu, iklimi, vb. nedenlerle ve cemiyetlerin hayat tarzlarına göre birbirlerinden farklılaşır.

ÖZET:

Mevcut makalemizde, Rousseau’yu bir dil filozofu olarak incelemeye çalıştık. Bu çerçevede, öncelikle Rousseau’nun tabiat halinde yaşayan ilkel insandan itibaren dilin oluşumuna ve gelişimine dair açıklamasını ele aldık. Rousseau’ya göre, tabiat halinde yaşayan ilkel insanların sözler vasıtasıyla birbirlerini ikna etmeye ihtiyacı yoktur. Tabiat halinde yaşayan insan, ihtiyaçlarını jestlerle, teessürlerini ise çığlıklarla dışa vurmuş olsa gerekir. Eklemlî/artiküle seslerden meydana gelen diller ise, insanların tabiat halinden cemiyet haline geçişiyle tarih sahnesine çıkmıştır. Rousseau’ya göre, insanoğlunun fikren zenginleşmesi ve cemiyet kurması neticesinde, ilk zamanlarda kullanılan iletişim tarzının yerini eklemlî seslerden müteşekkil kelimeler ve sözlü dil almıştır. Rousseau’dan hemen önceki filozoflar kuşağının mensuplarının dil anlayışları çoğunlukla, insan müdrikesi ve idealar meselesi bağlamında şekillenmiş anlayışlardır. Buna karşılık Rousseau otantik haliyle dilin ilk işlevinin, düşüncelerin, ideaların iletilmesi değil, teessürlerin veya heyecanların dışa vurulması olduğunu savunur. Bu bakımdan da Rousseau, akılı merkeze alan dil anlayışı geleneğinin “kırılma noktası”dır. Fakat, Rousseau’nun asıl amacı, ideaların yerine heyecanları ikame etmek değildir; dil meselesini, insanın bir “akıl varlığı” olduğu kadar “tabiat varlığı” olduğunu da hesaba katan bir perspektife oturtmaktadır. Rousseau’nun dil felsefesinin sunduğu bu perspektif, Herder başta olmak üzere birçok filozofa ilham vermiştir.

Anahtar kelimeler: dil felsefesi, natüralist dil kavrayışı, dil ve müzik, Rousseau.

RESUME:

Rousseau en tant que philosophe du langage

Dans cet article, nous avons tenté d'étudier Rousseau en tant que philosophe du langage. Dans ce cadre, nous avons tout d'abord traité l'explication de Rousseau concernant la formation et le développement du langage à partir de l'homme primitif à l'état de nature. Selon Rousseau, les hommes primitifs vivant à l'état de nature n'ont pas besoin de convaincre les uns les autres par des paroles. L'homme primitif à l'état de nature devait probablement exprimer ses besoins par des gestes, ses passions par des cris. Les langues composées de sons articulés se sont manifestées sur la scène de l'histoire, au moment où les hommes sont passés à l'état sociale. Selon Rousseau, à la suite de l'enrichissement mental des hommes et de la formation d'une communauté, le mode de communication primitive a laissé place à des mots composés des sons articulés et à un langage oral. Les conceptions des philosophes de la génération précédant celle de Rousseau, sont en générale des conceptions formulées dans le contexte de l'entendement humain et du problème des idées. Contrairement à ces conceptions, Rousseau soutient que la fonction primordiale du langage dans son état authentique, n'est pas l'expression des idées, mais celle des passions ou des émotions. Dans ce sens, Rousseau constitue le «point de rupture» de la tradition des conceptions langagières qui se focalisent sur la raison. Toutefois, l'objectif essentielle de Rousseau n'est pas de placer les émotions à la place des idées; il aborde la question de la langue dans une perspective soutenant que l'homme est tout autant un «être naturel» qu'un «être rationnel». Cette perspective que Rousseau présente en matière de philosophie du langage a inspiré de nombreux philosophes, en particulier Herder.

Mots clés: philosophie du langage, conception naturaliste du langage, Rousseau.

Kaynaklar*

CONDILLAC Etienne Bonnot de (1746) *Essai sur l'origine des connaissances humaines*, elektronik edisyon:

http://fr.wikisource.org/wiki/Essai_sur_l'origine_des_connaissances_humaines

(1780) *La logique ou les premiers développements de l'art de penser*, Paris: Libraire d'Esprit.

(1798) *Principes généraux de grammaire pour toutes les langues*, Paris: A.J. Ducour.

* Kaynakça'da eserlerden önce parantez içinde verilen tarihler, ilgili eserin yararlanılan nüshasının (ya da çevirisinin) basım tarihidir.

CORBALLIS Michael C. (2003) *İşaretten Konuşmaya*, çev: Aybek Görey, İstanbul: Kitap Yayınevi.

DERRIDA Jacques (1967) *De la grammatologie*, Paris: Ed. de Minuit.

DESCARTES René (1966) *Discours de la Méthode*, Paris: Garnier-Flammarion.

HERDER Johann Gottfried (1977) *Traité sur l'origine de la langue*, Fr.çev: Pierre Pénişon, Paris: Aubier-Montaigne.

LEIBNIZ Gottfried Wilhelm (1935) *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, Paris, E. Flammarion.

LOCKE John (1998) *Essai Philosophique concernant l'Entendement Humain*, Fr.çev: Pierre Coste, Paris, J.Vrin, (5. basım).

NEF Frédéric (1993) *Le langage: une approche philosophique*, Paris: Bordas.

ROUSSEAU Jean-Jacques (1993) *Essais sur l'origine des langues*, Paris: G.Flammarion.

_____ (1965) *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, Paris: Gallimard.

_____ (2008) *Toplum Sözleşmesi*, çev: İsmail Yerguz, İstanbul: Say yay.

_____ (2009) *Emile*, çev: İsmail Yerguz, İstanbul: Say yay.